

לתולדות קנית קברי המלכים (מערת כלבא שבוע) בירושלים

מאת י. פרס

הפרופסור דוד ילין פרסם בידיעות ג', ח"ג, עמ' 14 ואילך, את "החווה שבין משפחת פיריר היהודית ובין ממשלת צרפת בנוגע לקברי המלכים הנקראים בפי היהודים בשם כלבא שבוע בירושלם".

פרופ' ילין מספר כי בשנת תרמ"ז (1887), בהיותו מורה בבית הספר תורה ומלאכה של חברת כל ישראל חברים קיבל נסיס בכר, מי שהיה אז מנהל בית הספר הזה, מאת הקונסול הצרפתי בירושלים העתק של החווה, שאותו הוא מפרסם במקום הנ"ל בטופס הצרפתי ובתרגום עברי. לפי תעודת מתנה החתומה בפאריס ביום 20 ביאנואר 1886 נותן הנרי פיריר בשם יורשי אמיל ויצחק פיריר זכות קניין לממשלת צרפת על ציון קברי המלכים בירושלם, שנרכש בשנת 1878 בכספי אמיל ויצחק פיריר הנ"ל ונרשם בהתאם לחוקי הארץ על שם פטרימוניו, מי שהיה קונסול צרפת בירושלם באותו זמן. הציון ניתן למדינת צרפת ע"י המשפחה פיריר כבר בשנת 1885: "להחזיקו לשם המדע ולשם זכרון קודש לנאמני בני ישראל".

זמן לא רב אחרי שפרסם מר ילין את התעודה הזאת אינה המקרה לידי מספר גליונות של העתון שער ציון, שיצא לאור בירושלים בעריכת אבי ז"ל, מהשנים תרל"ז — תרמ"א והוא יקר המציאות, ובדפדפי בעלונים הצהובים נתקלתי בגליון ב' ניסן התרל"ח במאמר העורך בשם "כבוד מלכים", שתכנו הפתיעני. הנני מעתיק בזה מתוך המאמר הנ"ל מלה במלה את הדברים הנוגעים לעצם העניין ודולג על הערכת המעשה מטעם הכותב, וזו לשון המאמר: "האשה הכבודה בערתה בערטראנד מצאה בצואת הוריה, כי יצו עליה במפגיע לחגור שארית כחה ולהתאמץ לקנות את מערת קברות המלכים... תשע שנים יגעה האשה הזאת למלאות רצון הוריה להשיג החלקה הזאת... לקנות המערה הזאת עם כל השדות בגבוליה בהשתדלות הקאנזול הצרפתי, אשר לידו נשלח הכסף. הרב הגדול החכם המפורסם מו"ה אליעזר איזידור ראש רבני צרפת העיד במכתבו אל הגאון הראשון לציון* הי"ו, כי כנים דברי האשה ויבקשהו להשגיח בעין פקוחה על הדבר הזה ולמלאות את הדברים הנצרכים אל האחווה הזאת כפי חוקי ממשלת אטאמאניה יר"ה. הגאון הראל"צ הי"ו מלא חובתו ויקם השדה והמערה אשר בו לאחוזת עולם לעדת היהודים אשר בירושלים. הוד הקאנזול מהר ויקבל שטר אחווה כפי חוקי הממשלה יר"ה ומיד בנה גדר מסביב וגם העמיד שומר לשמור החלקה הזאת למען לא תהיה לבער. ומצאנו לנכון להעתיק גם את מכתב האשה הגבירה ודברי ראש רבני צרפת הי"ו:

(* הרב אברהם אשכנזי.

אנכי בערטעה אמאליע בערטראנד אודיע בזה כי קניתי ביה החלקה אשר בתוכה מערת קברות המלכים עם השדות סביבותיה וכל מטרתי בהקנין הזה רק לתת כבוד אל המקום העתיק והנכבד הזה, אשר הדרת השיבה הקדושה חופפת עליו.

בת לאבי עובדיה לוי ואמי ראדריגעס — הענריקס ממשפחת ישראל חתמתי שמי בערטעה בערטראנד ממשפחת לוי.
אעיד על חתימת הכבודה בערטראנד, כי אמת היא. סט' ג'רמין לאיא
23 אפריל 1874.

ראש האזרחים.

ואלו הם דברי הרה"ג חובב אה"ק מו"ה אליעזר איזידור הי"ו ראש רבני צרפת:
אני הח"מ ראש הקאנסיסטאריום לעדת ישראל אקיים את דברי וכתבי האשה בערטעה בערטראנד ממשפחת לוי, כי נכונים וקיימים המה, ונודעת אל נכון, כי הגבירה הזאת קנתה את חלקת השדה אשר מערת המלכים נמצאה שמה. המצבות העתיקות האלו יקומו לעד לאחוזת נחלת בני ישראל וישמרו מכל חילול ואי-כבוד.

כי על כן אבקש מאת כבוד חכמי ורבני ירושלים, כי ישימו גם המה ידיהם אל המפעל הנשגב הזה למלאות החובה בהנוגע עפ"י חוקי האטאמאנים. למען נוכל לרכוש לנו הכבוד והיקר וההצלחה, כי תשאר המצבה העתיקה הקדושה הזאת בקרב בני ישראל.

איזידור ראש הקאנסיסטאריום בצרפת.

מקום החותם

שתי התעודות האלה (שתסומנה להלן תעודות א'—ב') סותרות בשתי נקודות את התעודה, שפרסם מר ילין בידיעות (שתסומן להלן תעודה ג'):
(א) לפי תעודה א' מצהירה האשה ברתה ברטראנד כבר ביום 23 אפריל 1874, כי היא קנתה את קברות המלכים וחתימת ידה על הצהרה זאת מאושרת ע"י ראש האזרחים במקום מגוריה סט. ג'רמין. לפי תעודה ב' מאשר הרב איזידור ראש הקונסיסטוריון בצרפת במכתבו לראש הרבנים בירושלים מיום 28 אפריל 1874, כי דברי האשה ברתה ברטראנד הם נכונים וקיימים.
(ב) הרב איזידור כתב מפורש, כי המצבות העתיקות האלו יקומו לעד לאחוזת נחלת בני ישראל.

ואלו לפי תעודה ג' נרכשו קברי המלכים ע"י המשפחה פיריר בשנת 1878 וניתנו לקנין לממשלת צרפת.

ושוב בשני דברים יש התאמה גמורה בין שתי הידיעות השונות:
(א) בתאריך שבו יצאה הקניה באופן רשמי אל הפועל, (ב) במשרדי רשום הקרקעות נרשם הנכס על שם הקונסול הצרפתי בירושלים. לפי דברי כתב המאמר בשער ציון נגמרה הקניה, שנעשתה בשם ברתה ברטראנד ובכספה, רק בשנת 1878, ולכן נתפרסם אז הדבר ברבים, וגם מתעודה ג' יוצא שאמיל ויצחק פיריר רכשו את המערה בשנת 1878. לפי החוק העותמני לא היה אפשר

לנתין זר היושב בחוצה לארץ לרכוש בארץ על שמו נכסי דלא נידי; לכן נקנו קברי המלכים ע"ש הקונסול הצרפתי.

ועוד מומנט אחד יש לקבוע מתוך שתי התעודות גם יחד. שתיהן מתכוונות למטרה אחת אם גם בצורות שונות. ראש רבני צרפת מודיע, כי המצבות העתיקות יקומו לעד לאחוזת נחלת בני ישראל ומשפחת פיריר נותנת את הציון לממשלת צרפת להחזיקו לשם זכרון קודש לנאמני בני ישראל. משתי התעודות יוצא כאחד, שהממשלה הצרפתית, אשר הציון נרשם בהתאם לחוקי הארץ על שם נציגה בירושלים, היא באופן פורמלי רק הנאמן, האפטרופוס הממונה מאת הבעלים האמתיים, ואילו זכות הקניין היא ליהודים. יעקב ספיר, המפרסם גם הוא את התעודות א'—ב' בלבנון, גליון מס' 41, מיום 25 במאי 1878, מספר כי אשה מבני ישראל יושבי צרפת שלחה לפני כארבע שנים (כלומר בשנת 1874) 30.000 פרנק לידי סגן-קונסול אוסטריה יעקב פסקל (ארמני חרוץ ופקח, שקנה בשם פרנץ יוסף קיסר אוסטריה אחרי בקורו בירושלים בשנת 1869 שטח קרקע בעיר העתיקה בפנת רחוב טירופויון ורחוב המכאובים והקים עליו את בית הכנסת האורחים האוסטרי המפואר) ובקשתהו לקנות את מערת כלבא שבוע מאת הישמעאלים לשם כל ישראל. הדבר לא עלה בידי פסקאל וגם הראשון לציון טרח בענין זה שלש שנים ולא הצליח. אז פנתה הנדיבה לממשלה הצרפתית והקניה נעשתה ע"י הקונסול הצרפתי בירושלים.

Jewish Chronicle מיום 24 מאי 1878 מפרסם כתבה מירושלים, שבה מודיע א. מ. לונץ, כי ברתה ברטראנד קנתה את קברות המלכים בהתאם לצואת אביה, אשר דרש ממנה לרכוש את המקום לקנין היהודים. לפי לונץ עסקו ראש הרבנים איזידור והקונסול הצרפתי בירושלם ברכישת הציון. הנה כי כן מעידים שלשה עדים החיים בעת ובעונה אחת על אמתות התעודות א'—ב'.

והנה עדות רביעית: בל"ג לעומר תרמ"ו, חדשים אחדים אחרי העברת מערת קברי המלכים לשמו של הקונסול הצרפתי בירושלים, דרש שומר החצר והמערה בפעם הראשונה דמי כניסה מאת היהודים, שהיו מבקרים ביום זה במערה, מדליקים בה נרות ומתפללים. "החבצלת" מיום כ"ג אייר תרמ"ו (28 מאי 1886) מתרעם בגלל זה על משפחת פיריר ודורש מהרב איזידור לתקן את המעוות (שאמנם תוקן אח"כ למעשה).

"החבצלת" ממשיך: "מכ"ע אחדים באירופה עמלו להצדיק את בית פירירא בפריז, כי לטובה היתה כונתם בתתם במתנה לממשלת צרפת את המערה, אשר נקראת בשם מערת כלבא שבוע או מערת קברי המלכים בירושלם, אשר נקנתה לפנים מאת אחת מבני משפחתם הגבירה בערטהע לוי. הם אמרו, כי למען תשאר המערה לאחוזת עולם לבני ישראל וידי זרים לא ישלטו בה, העבירוה על שם ממשלת צרפת". להלן מביא העורך את תוכן שתי התעודות של הגב' בערטהע לוי ושל הרב איזידור משנת 1874 בתרגום עברי, שלפי דבריו נמצאות הן בקונסוליה הצרפתית בירושלים והעתק מהן המאושר

ומקוים מאת השר פטרימוניו, קונסול לממשלת צרפת בירושלים בעת ההיא, מצוי בידי "הגביר הנכבד סי' יוסף נבון הי"ו פה"*) .

יעקב גולדמן המביא את פרשת מערת כלבא שבוע בהאסיף לשנת תרמ"ח, ע' 57 ואילך, מספר בסוף דבריו, כי במות הגברת ברטראנד ירשו אותה האחים אמיל ויצחק פיריר ובמותם הם ניתנה המערה מאת יורשיהם לממשלת צרפת לאחוזת עולם בשנת תרמ"ו, ואילו בתעודת המתן, החתומה מאת הנרי פיריר, סעיף א', כתוב במפורש, שהציון נקנה בכספי האדונים אמיל ויצחק פיריר.

לצערי לא עלה בידי לברר, אם וכאיזו צורה הביאו יתר העתונים היהודיים של אותו זמן את הידיעה ע"ד רכישת קברי המלכים, כי לא מצאתי אותם לא בירושלים ולא במקום אחר בארץ. גם לא מצאתי שמץ של ידיעה בכתב או בדפוס על שאלה זאת במקוה ישראל הקיימת משנת 1870 או בבית הספר של חכ"ח בירושלים, שנוסד בשנת 1882. נסיתי ללא הצלחה לברר בעזרת אחרים מתוך הארכיונים הרשמיים הנמצאים בירושלים ובפאריס את פשר הסתירה שבין התעודות. הקונסוליה הצרפתית בירושלים לא היתה מעונינת להענות לבקשתי ולחטט בארכיונה, כדי לברר, אם אשה יהודית קנתה או שעמדה לקנות את הציון היהודי העתיק על מנת להעמידו לרשות העדה היהודית, ואם הקניה הזאת לא יצאה אל הפועל, מה היתה הסבה לכך. ועוד זאת: אולי יש איזה קשר שהוא בין הקניה של ברטה ברטראנד ובין זו של אמיל ויצחק פיריר, שלפי הידיעות יצאה כל אחת מהן אל הפועל בשנת 1878. פניתי בכתב בזה אחר זה להנהלה הראשית של חברת כל ישראל חברים בפאריז, לבאכחה של הקרן הקימת לישראל בעיר זו ולהרב מ. ליבר, מנהל ביהמ"ד לרבנים שם, בבקשה לחפש ולחקור אחרי האוריגינלים של התעודות הנ"ל או אחרי ידיעה כל-שהיא בקשר למערת הקברים בארכיוני הקונסיסטוריון של העדה היהודית בפאריז ושל המיניסטרוני לעניני חוץ של צרפת ולא זכיתי לתשובה אף ממקום אחד (**). לכן הנני מפרסם במקום הזה את העובדות כל-כמה שהן ידועות עתה, בתקווה שברבות הימים ימצא להן גואל והחידה תמצא את פתרונה.

מימי הביניים ועד הזמן החדש היתה מערכת קברים זו, החצובה בסלע והמצטיינת בתכניתה המחושבת, בחזיתה היפה, בחצרותיה הגדולות, במקוות

(*) מר יוסף נבון, עסקן ידוע, שבזמנו השיג מאת שולטן תרכיה את הרשיון לבנות את מסילת הברזל יפו - ירושלים למען חברה צרפתית, היה לילד ירושלים וגיטו של הרי"ד פרומקין, עורך החבצלת. נכדיו הם האחים אליהו ומנשה אלישר בירושלים. מר מנשה אלישר אמר לי, שבבקר אצל סבו בפאריס לפני שנים מספר הראה לו את העתק שתי התעודות הנידונות המאושרות מאת הקונסול פטרימוניו. ארכיונו של מר נבון ארוז הוא בתיבות ונמצא ברשותו של מר מנשה אלישר. היה רצוי מאד לברר את כתבי הארכיון הזה, להוציא ממנו את התעודות הנוגעות לארץ-ישראל ולמסרן לארכיון הספרייה הלאומית.

(**) [בימי שהותי בפאריס השתדלתי יחד עם בנו של המחבר להשיג את החומר מהארכיונים הנ"ל ולא עלה בידי. — ב. מ.]

המים ובגישה אליה במדרגות ארוכות ורחבות, ידועה בשם קברי המלכים; ואעפ"י שאבסביוס כבר הודיע, שהיא נחצבה כבית קברות למלכה היליני מאדיאביני (חדיב) ולבני משפחתה, שקבלו את דת ישראל עשרים ושש שנה לפני חורבן בית שני, בכ"ז יחסו את מערכת הקברים למלכי בית דוד. החוקר הצרפתי de Saulcy חפר במערות, ניקה אותן מהשפך בשנת 1863, ומצא שם ארון-מתים מקושט יפה, שבמכסהו חרותה כתובת בשתי שורות, האחת בסורית והשניה בכתב אשורי-עברי. לפי די-סוסי נזכר בכתובת הזאת השם צדן, שלדעתו הוא שמה הסורי של המלכה היליני (אגב: יעקב ספיר מאשים בשיחתו עם שלמה מונק בפאריז את די-סוסי בזיוף הכתובת; לדבריו ראה את הארון בשעה שהוציאוהו מהמערה ולא מצא בו כל כתובת). אף-על-פי שנודע אז מחדש, שמערכת הקברים שייכת למשפחת המלוכה מאדיאביני, בכ"ז מתנה משפחת פיריר עם הממשלה הצרפתית שבכתובת מעל לכניסה למערכת הקברים יהיה כתוב: קברי מלכי יהודה. היהודים יחסו את המערה לכלבא שבוע, חותנו של רבי עקיבא, שלפי האגדה היה עשיר מופלג וכלכל את כל עניי ירושלים. רבני ירושלים מחו בפני השלטונות נגד החפירות של די-סוסי, שהפריעו את מנוחת שוכני העפר. אמנם, מחאתם לא עשתה פרי, אבל יהודי ירושלים ליקטו את עצמות המתים, שהוצאו מהמערות יחד עם שפך העפר, וקברו אותן בבית הקברות שבהר הזיתים.

עד מלחמת העולם של שנות 1914 — 1918 היו המוני היהודים יושבי ירושלים נוהגים לבקר בל"ג בעומר במערת כלבא שבוע, להדליק בה נרות ולהתפלל לעילוי נשמת הצדיקים, שלפי דעתם היו קבורים בה. אחרי המלחמה נתבטלו הבקורים והתפילות במקום זה בל"ג בעומר — מנהג ישן, שנעלם לגמרי מידיעת הדור, שגדל בירושלים בעשרים השנים האחרונות.

זוטות והערות

החיקוי והעצמאות בקדמוניות של יוספוס פלאביוס

א.

אל עמו ואל אחוזת אבותיו שב הסופר הגדול מדור החרבן, יוספוס פלאביוס. כמו שהיתה בזמנה יציאתו לרומא ומסלת חייו כסופר יהודי בלשון יוונית סמל לגלות יהודה המתבוללת, כן נעשו תרגומי ספריו לעברית בדור בנין הארץ לסמל התחיה; בתחילה מלחמת היהודים ונגד אפיון, ועכשיו הספרים הראשונים מחיבורו הגדול ביותר קדמוניות היהודים (מתורגם בידי אלכסנדר שור).⁽¹⁾ מעתה יוכלו אחיו בני עמו להסתכל בפניו בעינים פקוחות ולבחון כליותיו ולבן של האיש, אשר רבצה עליו האשמה הכבדה של בוגד בעמו, ועם זה נשא נזר הוד ותפארה של היסטוריון מובהק לעם אשר בגד בו. כבר הזדמן לי לפרסם השקפתי, כי לא דעה זו ולא דעה זו מבוססת כל צרכה. לא השם הרע של בוגד יש לו על מה להשען באמת, כי כלל ידוע הוא, שאסור להשתמש בתעודות ומסורות ורשימות, אפילו כשהן וידויים ואבטוביוגרפיות, אם תכנן מתנגד לשכל הישר ולאפשרויות בטבע האדם. מה שכתוב בספר עדיין אינו ערובה למעשה שהיה, אם הוא מתנגד להכרה

(1) כתבי יוסף בן מתתיהו — יוספוס פלויוס — מתורגמים מיונית עם מבוא והערות מאת ד"ר אלכסנדר שור. כרך א', קדמוניות היהודים, ספר א-ד. הוצאת ראובן מס, ירושלים, ת"ש.